

бы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/voennye-sredstva-massovoi-informatsii-kak-instrument-formirovaniya-politicheskogo-soznaniya>.

4. Максименко С.Л. Загальна психологія : [навч. пос. для студ. ВНЗ] / С.Л. Максименко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Центр навч. літ-ри, 2004. – 272 с.

5. Общая психология : [учебник] / под ред. Р.Х. Тугушева и Е.И. Гарбера – М. : Эксмо, 2006. – 560 с.

6. Петровский А. В. Психологический словарь / А.В. Петровский, М.Г. Ярошевский. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.

7. Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. – М. : Изд-во Института Психотерапии, 2002. – 490 с.

8. Щербатых Ю.В. Общая психология. Завтра экзамен / Ю.В. Щербатых. – СПб. : Питер, 2008. – 272 с.

УДК 159.923.2:[005.336.56:334.722]

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕРЕПІДГОТОВКИ БЕЗРОБІТНИХ У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

Козіна А.В., аспірант кафедри психології, філософського факультету
Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті розглядається професійна перепідготовка як складова професійного самовизначення. Досліджується структура мотивації професійної перепідготовки безробітних, які навчаються на курсі «підприємницької діяльності». Висвітлюється проблема внутрішньої вмотивованості та кар'єрних орієнтацій безробітних та вплив на них соціально-психологічних чинників особистості.

Ключові слова: професійне самовизначення, самодетермінація, професійна перепідготовка, внутрішня та зовнішня мотивація.

В статье рассматривается профессиональная переподготовка как часть процесса профессионального самоопределения. Исследуется структура мотивации профессиональной переподготовки безработных, обучающихся на курсе «предпринимательская деятельность». Изучается проблема внутренней мотивации и карьерных ориентаций безработных и влияние на них социально-психологических факторов.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, самодетерминация, профессиональная переподготовка, внутренняя и внешняя мотивация.

Kozina A.V. THE FEATURES OF MOTIVATION OF PROFESSIONAL RETRAINING IN THE CONTEXT OF SELF-DETERMINATION

In the work considers professional retraining as part of the process of self-determination. Investigate the structure of professional retraining motivation of unemployed people. Researched the problem of intrinsic motivation and career orientation and the influent of the different factors on it.

Key words: self-determination, and extrinsic motivation, professional retraining, career orientations, intrinsic.

Постановка проблеми. Важливе місце в житті людини займає кар'єра та професійна діяльність загалом. Професійна діяльність впливає на задоволеність життям людини, на її цінності та особистість у цілому, психологічні особливості людини, її орієнтації та спрямованості обумовлюють вибір професії. Так стає важливим вивчення проблеми професійного самовизначення людини. Професійне самовизначення включає в себе проблему вибору професії, але не отожднюється йому, адже являється тривалим процесом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній психології розвиток дослідження проблеми самовизначення бере початок з робіт С.Л. Рубінштейна, який роз-

глядав самовизначення в контексті проблеми детермінації [3]. Він зазначає, що будь-яка діяльність обумовлюється об'єктом, але опосередковано через внутрішні специфічні закономірності, а саме мотиви, цілі, цінності особистості тощо. С.Л. Рубінштейн розглядає особистість як цілісну систему внутрішніх умов, через які переломлюються всі зовнішні впливи; підкреслює значення внутрішнього світу людини, вірності собі, а не підкорення зовнішнім чинникам, і в цьому полягає принцип детермінізму [3]. Подальший розвиток ця концепція мала в роботах К.О. Альбуханової-Славської, яка розглядає самовизначення як самодетермінацію, активність особистості та прагнення зайняти певну по-

зицію. Подальше вивчення самовизначення було відображено в роботах Л.І. Божович, де потреба самовизначення відображається як потреба у формуванні певної змістової системи особистості та її спрямування на майбутнє. Самовизначення розглядають не лише як розвиток особистості, але як зміни, що відбуваються в залежності від цілей розкриття або стримування власних можливостей, потенціалу (Н.С. Пряжніков), структуру професійного самовизначення розглядають, ґрунтуючись на мотиваційній основі (Є.О. Клімов) і виділяють такі структурні елементи, як ціннісні орієнтації, цілі, мотиви, бажання, інтереси, суспільні вимоги (В.Ф. Сафін) та знання, уміння, навички, здібності особистості (М.Г. Угаров). Важливим етапом вивчення проблеми самовизначення є дослідження мотивації та боротьби мотивів. Дотримання принципу детермінізму у вивченні проблеми професійного самовизначення спрямовує дослідження до теорії самодетермінації та мотиваційної структури особистості. Теорія самодетермінації ґрунтується на принципі активної людини, спрямованої на розвиток, подолання зовнішніх перешкод, та інтеграцію нового досвіду в існуючу систему самовідчуття та самосприйняття. Автори теорії самодетермінації Е. Десі та Р. Раян вважають основою здорового розвитку та функціонування особистості задоволення специфічних базових потреб: компетентності, приналежності (до певної групи, класу тощо) та автономії. Результатом взаємодії цих потреб та зовнішнього середовища є відмінність мотиваційних та цільових орієнтацій [4].

Постановка завдання. Поняття професійного самовизначення включає в себе не лише вибір професії, але й власні орієнтації, розвиток особистості в роботі і навчанні професії. Самовизначення особистості – спрямованість вперед, бачення себе в майбутньому; професійна самовизначеність – орієнтованість на розвиток кар'єри, орієнтація на майбутнє. У процесі життєтворення трапляється, що особистість змінює вектор розвитку власної кар'єри під дією внутрішніх або зовнішніх чинників, що також є складовою професійного самовизначення особистості. Одним із таких чинників може бути втрата роботи, коли людина офіційно набуває статусу безробітного, але замість пошуку місця роботи за вже освоєним фахом вирішує змінити вектор розвитку і обирає професійну перепідготовку. Так метою нашого дослідження є виявлення особливостей мотивації професійної перепідготовки офіційних безробітних у контексті їх професійного самовизначення.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи життєвий успіх людини та механізми життєздійснення особистості, Л.В. Сохань

[2] виокремлює гальмівні чинники зміни фаху безробітними: вік, вплив на соціальний статус та звичка (до певного стилю та ритму життя). Для здійснення професійної перепідготовки та зміни професії безробітному необхідно подолати соціальні стереотипи та страхи, а отже проявити власну волю, керуючись інтересами, бажанням та життєвими намірами. Вольові дії, підкріплені власними інтересами та намірами, свідчать про внутрішню вмотивованість людини до виконання певної діяльності. Так, ми можемо сформулювати першу гіпотезу: безробітні, що вирішили змінити фах, є внутрішньо вмотивовані щодо професійної перепідготовки.

У механізмі життєздійснення велику роль відіграє установка на життєві досягнення і перш за все – на кар'єру. Професійне самовизначення обумовлене цінностями та спрямованістю особистості; керуючись власними інтересами, прагненнями та внутрішніми бажаннями, людина здатна обрати професію відповідно до власних кар'єрних спрямованостей. Отже, друга гіпотеза: особи орієнтовані в кар'єрі на підприємництво виявляють вищий рівень внутрішньої мотивації щодо навчання на курсі підприємництва.

Дослідження було проведено на базі Львівського центру професійно-технічної освіти державної служби зайнятості, в якому взяли участь 30 осіб, що мають офіційний статус безробітного та проходили навчання за курсом «підприємницька діяльність».

Для вивчення структури мотивації професійної підготовки було використано методику «Шкала мотивації навчання» Р. Валерда, М. Баліса та авторів (адаптація О.О. Захарко), яка включає 7 шкал:

- мотивація пізнання нового, яка вказує на здійснення діяльності заради надбання нових знань, задоволення від інтелектуального пізнання;

- мотивація стимуляції – здійснення діяльності на основі позитивних емоцій та яскравих переживань, отриманих під час діяльності;

- мотивація виконання діяльності, яка ґрунтується на задоволенні від досягання успіху в цій діяльності, розвитку власних здібностей тощо;

- ідентифікована регуляція – виконання діяльності на основі усвідомлення її важливості та значення для досягнення певних цілей;

- інтроектована регуляція – виконання діяльності на основі таких почуттів, як провини, тривоги, зобов'язання;

- зовнішня регуляція – мотивація на основі зовнішніх стимулів: винагороди та покарання; – та амотивація – відсутність мотивації.

Для дослідження внутрішньої мотивації використано «Опитувальник внутрішньої мо-

тивації» Е. Десі та Р. Раяна, який включає 6 шкал: почуття відсутності автономії, задоволення, почуття значущості стосунків (приналежності), докладання зусиль, почуття компетентності, тиск.

Для визначення кар'єрних схильностей було використано методика вивчення кар'єрних орієнтацій «Якорі кар'єри» (адаптація В.О. Чикер та В.Е. Винокурової), методика включає шкали: професійна компетентність, менеджмент, автономія, стабільність роботи, стабільність місця проживання, служіння, виклик, інтеграція стилів, підприємництво.

Також досліджуваним було поставлено пряме запитання: «Мета навчання на курсі?» 46% досліджуваних не змогли або не захотіли дати відповідь на запитання, 24% основною метою називають набуття нових знань та навичок, 30% – досягти своєї цілі, відкрити власну справу. Ми поділили досліджуваних на три групи згідно їх відповідей на поставлене запитання про мету навчання і за допомогою однофакторного дисперсійного аналізу (тест Фішера) провели порівняння мотивації зазначених груп. Ми виявили статистично значиму відмінність лише за шкалою «мотивація виконання діяльності»: у групі слухачів, метою навчання яких, як вони зазначають, є «набуття знань» – вищий рівень цієї мотивації, ніж у групі, які метою називають «досягнення мети». Питання опитувальника були чітко сформульовані на дослідження виконання саме навчальної діяльності, отож мотив «виконання діяльності» свідчить саме про конкретну навчальну діяльність. З цього можна робити висновок, що опитувані, метою яких є набуття нових знань, більше вмотивовані до виконання навчальної діяльності.

Розглянемо результати опитування за методикою «Шкала мотивації навчання». Всі шкали мають однакові можливі максимальні та мінімальні значення, що уможливує застосування методу середніх значень. Таким чином було виявлено провідні мотиви навчання в групі майбутніх підприємців (рис. 1)

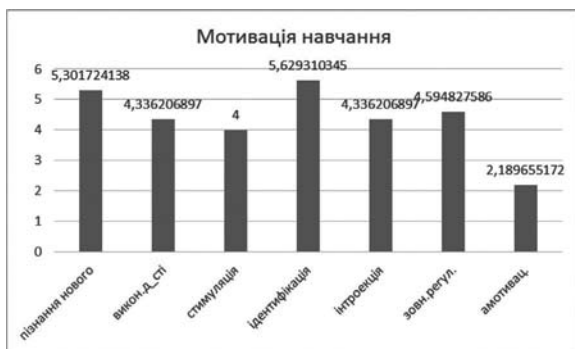

Рис. 1. Усереднені дані за шкалами «Мотивація навчання»

Найвищий показник отримано за шкалою «ідентифікована регуляція», ця шкала вказує на виконання діяльності на основі усвідомлення її важливості та значення для досягнення певних цілей, власного вдосконалення та розвитку, та за шкалою «пізнання нового» – здійснення діяльності задля отримання нових знань, задоволення від інтелектуального пізнання та розширення свого світогляду.

Аналогічно було проаналізовано результати за методикою «Внутрішня мотивація» (рис. 2). Провідним внутрішнім мотивом професійної перекваліфікації є «почуття компетентності», що відображає почуття спроможності виконання діяльності та задоволення, інтерес та задоволення від виконання діяльності.

За отриманими даними можемо виокремити найбільш виражені мотиви професійної перепідготовки: задоволення, почуття компетентності та мотив пізнання нового, які є складовими внутрішньої мотивації, та мотивація ідентифікації, що відноситься до внутрішньо регульованих зовнішніх мотивів. Важливо також зазначити низький рівень за шкалою відсутності автономії, що свідчить про відчуття здійснення вибору, можливості впливу та регуляції навчальної діяльності. Тому можемо зробити висновок, що в структурі мотивації професійної перепідготовки безробітних переважають внутрішні мотиви, що підтверджує нашу першу гіпотезу.

Рис. 2. Усереднені дані внутрішньої мотивації професійної перекваліфікації

Виявлення взаємозалежності між мотивами формує уявлення про структуру мотивації (рис. 3). При кореляційному аналізі виявлено пряму кореляційну залежність почуття відсутності автономії та амотивації, та обернена залежність з мотивом пізнання нового. Ці зв'язки відповідають принципам теорії самодетермінації, підтверджують важливість почуття автономії у формуванні

мотивації до діяльності. Також було виявлено взаємозв'язок інтроєктованої регуляції зі шкалами внутрішньої мотивації – почуття компетентності та докладання зусиль. Інтроєктована регуляція є складовою зовнішньої мотивації, але на основі внутрішніх чинників, таких як зобов'язання або почуття провини; тоді як внутрішній мотив «зусилля» описує прагнення докласти зусиль до діяльності, старання; шкала «компетентність» описує почуття наявності здібностей та задатків для виконання діяльності. Зв'язок інтроєкції та компетентності досить не однозначний, але можливо пояснити відчуттям людиною певних задатків у собі та відчуттям провини за їх недостатнє застосування в діяльності, або зобов'язання використання власних навиків у діяльності.

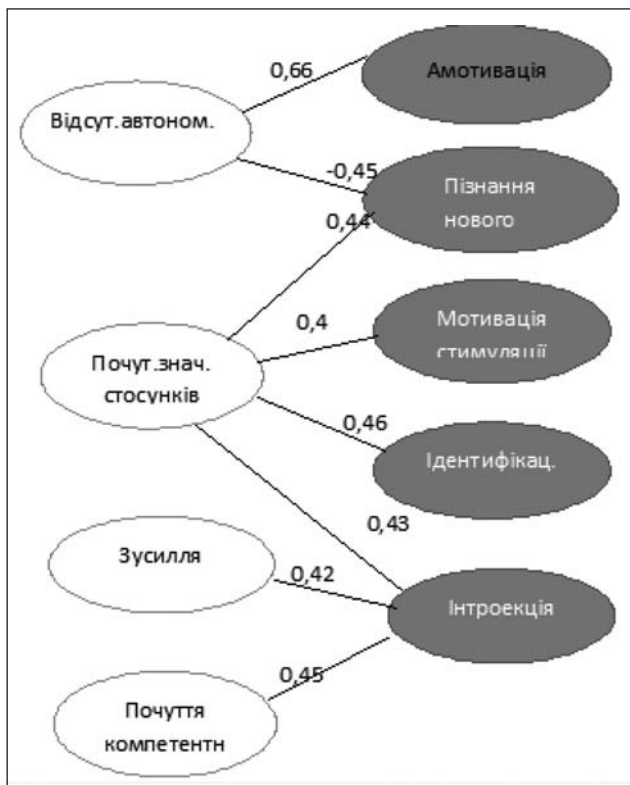

Рис. 3. Взаємозалежності компонентів внутрішньої мотивації та мотивації навчання

Мотив почуття значимості стосунків прямо корелює з кількома мотивами, а саме пізнання нового, стимуляції, ідентифікації та інтроєкції. Шкала «значимості стосунків» відображає прив'язаність до людей та важливість соціальних зв'язків, пов'язаних з діяльністю, і зв'язок з мотивами навчання може свідчити про зростання мотивації у випадку налагодження та підтримання зв'язків з суб'єктами навчальної діяльності.

Втрата професійної зайнятості має певні особливості, і тривалість перебування в статусі безробітного має здійснювати

певний вплив на мотивацію, але в процесі статистичного аналізу не було виявлено взаємозалежності тривалості перебування безробітним та мотивації професійної перепідготовки майбутніх підприємців.

Досвід відіграє важливу роль у професійному самовизначенні та розвитку особистості, у контексті професійної підготовки досвідом можна вважати попередньо отриману освіту. У процесі дослідження респонденти також відповідали на запитання про їх базову освіту, що дало нам змогу провести порівняльний аналіз двох груп: з вищою освітою та середньою спеціальною освітою. Було виявлено статистично значимі відмінності мотивації професійної перекваліфікації у досліджуваних з різною освітою за шкалою зусилля, тобто досліджувані з середньою спеціальною освітою прагнуть докласти більше зусиль у навчанні; та за шкалою «почуття значущості стосунків» досліджувані з середньою спеціальною освітою більше прагнуть зав'язувати соціальні контакти із суб'єктами діяльності.

Говорячи про досвід, також варто брати до уваги вік людини, адже вікові особливості мають вплив на особистість у цілому та на мотиваційну сферу зокрема. Кореляційний аналіз виявив взаємозалежності віку людини та мотиваційної спрямованості, а саме почуття значущості стосунків (0,46), виконання діяльності (0,44) та мотивація стимуляції (0,43, $p < 0,05$) більше проявляються в старших людей.

Зростання почуття значущості стосунків з віком, але менше значення цього мотиву в людей з вищим рівнем освіти можна пояснити більшою впевненістю в собі людей з вищою освітою, вони відчувають достатньо сил та можливостей для здійснення діяльності і не потребують налагодження нових зв'язків. Але ж з віком соціальна приналежність стає більш затребуваною, людина відчуває потребу налагодження зв'язків з суб'єктами нової діяльності.

Також було виявлено вікові особливості кар'єрних орієнтацій: старші особи більш орієнтовані на стабільність роботи, професійну компетентність та служіння. За результатами методики «Якорі кар'єри» досліджувані безробітні переважно орієнтовані на підприємництво, що відповідає їх рішенням підготовки до підприємницької діяльності. За допомогою кластерного аналізу методом К-середніх ми поділили досліджуваних на підгрупи за показником «орієнтація на підприємництво», двокластерна модель була репрезентативною і відображала підгрупу з високим рівнем орієнтації на підприємництво і низьким. Ми провели порівняльний аналіз вказаних підгруп і виявили статис-

тично значиму відмінність лише за мотивом пізнання нового – досліджувані з вищим рівнем кар'єрної орієнтації на підприємництво більше вмотивовані до пізнання нового. Орієнтовані на підприємництво безробітні здійснюють професійний вибір на користь власного бізнесу, тому високо вмотивовані до пізнання нового в цій діяльності шляхом навчання. Наша друга гіпотеза підтвердилась лише частково: у осіб з високою орієнтацією на підприємництво виявлено відмінність за мотивом «пізнання нового», який описує прагнення людини отримати нові знання та навички, відображає зацікавленість людини в цій навчальній діяльності і є складовою внутрішньої мотивації, але значимих відмінностей за іншими складовими внутрішньої мотивації виявлено не було. Варто зважати, що всі досліджувані мали досить високі значення за шкалою «підприємництво», отже групи були поділені на тих, хто дуже орієнтований на підприємницьку діяльність, і тих, хто середньо орієнтований, саме це може бути причиною низької відмінності внутрішньої мотивації.

Досліджуючи мотиваційно-ціннісні орієнтації безробітних М. Vansteenkiste [5] та автори зазначили вищу «гнучкість» у пошуку роботи, здатність «відхилитись від звичного курсу» пошуку місця праці та схильність пробувати інші види зайнятості, не освоєні особою до того, шукачів, орієнтованих на внутрішню мотивацію, на відміну від зовнішньо-орієнтованих. Наше дослідження підтверджує цю теорію, адже професійну перепідготовку можна вважати альтернативним способом пошуку праці, як ми виявили – досліджені були в більшості внутрішньо вмотивовані до цього виду діяльності.

Виявлені особливості мотивації професійної перепідготовки та пов'язані з ними соціально-психологічні особливості особистості формують чітке уявлення про прийняття людиною вольового рішення на ос-

нові набутого досвіду та власних інтересів і є частиною процесу самодетермінації особистості, тобто складовою процесу професійного самовизначення.

Досліджувані безробітні виявляли високу орієнтованість на підприємництво, тому їх вибір навчитись цьому виду діяльності можна вважати обумовленим власними орієнтаціями та намірами. Висока внутрішня вмотивованість свідчить про позитивні тенденції самодетермінаційного процесу досліджуваних.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, у процесі дослідження ми виявили високу внутрішню вмотивованість безробітних до професійної перекваліфікації, а також відповідність нового вектору професійного розвитку та кар'єрних орієнтацій безробітних. Також було виявлено вплив життєвого досвіду на мотивацію професійної перекваліфікації, що скеровує нас до більш детального вивчення цього питання з урахуванням соціальних та індивідуальних чинників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Журавлев А.Л., Купрейченко А.Б. Развитие идеи С.Л. Рубинштейна о самоопределении субъекта в современной социальной психологии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://rubinstein-society.ru/engine/documents/document413.pdf>.
2. Психология жизненного успеха: опыт социально-психологического анализа преодоления критических ситуаций / Л.В. Сохань, Е.И. Головаха, Р.А. Ануфриева и др. – К. : ИС НАНУ, 1995. – 149 с.
3. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2004.
4. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The 'what' and 'why' of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11. – P. 227–268.
5. VandenBroeck, A., Vansteenkiste, M., Lens, W., & DeWitte, H. (2010). Unemployed individuals' work values and job flexibility: An explanation from expectancy-value theory and self-determination theory. *Applied Psychology: An International Review*, 59. – P. 296–317.